

KAIP RENGTI MOKYMOSI PROGRAMAS TREČIOJO AMŽIAUS UNIVERSITETE

Patirtis.
Įžvalgos.
Rekomendacijos.

„NVO – aktyvios švietimo sistemos dalyvės“, finansuojamas LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, lėšomis
Projekto kodas NOBP01340

Lietuvos Respublikos
socialinės apsaugos
ir darbo ministerija

Leidinyje atspindi autorių nuomonę.
Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nėra
atsakinga už leidinyje pateiktą informaciją.

Valstybės institucijų (Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Ekonomikos ir inovacijų ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija) atnaujinamas Mokymosi visą gyvenimą (MVG) palankios sistemos modelis deklaruoja siekį užtikrinti visiems Lietuvos žmonėms galimybę mokytis visą gyvenimą¹, suformuoti įprotį mokytis nuolat.

Mokymasis suaugusiems asmenims, įskaitant ir vyresnius, suteikia žinių, įgūdžių ir kompetencijų, kurie padeda prisitaikyti prie nuolatinių pokyčių jų profesinėje, visuomeninėje veikloje ir asmeniškai tobulėti. Be specifinių profesinių kompetencijų, vis svarbesni tampa bendrieji, arba universalieji, įgūdžiai, tokie kaip empatija, darbas grupėmis, kritinis mąstymas, kūrybiškas problemų sprendimas, gebėjimas prisitaikyti prie pokyčių ir įveikti krizes. Šiandieniam gyvenime itin svarbūs skaitmeniniai įgūdžiai, kurie yra būtini dirbant, mokantis ir bendraujant.

Tarp aptariamų priemonių šiems tikslams įgyvendinti² didelis dėmesys skiriamas suaugusiųjų, tarp jų ir pažeidžiamų grupių bei vyresniųjų suaugusiųjų, formaliajam ir neformaliajam švietimui. Numatoma plėtoti neformaliojo suaugusiųjų švietimo paslaugų teikėjų ratą, atverti universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų programas vyresniesiems, ypač priešpensinio amžiaus žmonėms, nuolat tobulinti, neformaliajam vyresniųjų suaugusiųjų švietimui skirtų programų kokybę, didinti jų įvairovę ir prieinamumą, rūpintis finansavimu.

Šios rekomendacijos remiasi 2019 m. Nacionalinio NVO švietimo tinklo parengtomis „[Trečiojo amžiaus universitetų neformaliojo vyresniųjų suaugusiųjų švietimo kokybės užtikrinimo ir įsivertinimo rekomendacijomis](#)“, jas papildo ir yra skirtos neformaliojo vyresniųjų suaugusiųjų švietimo paslaugų kokybei gerinti.

Rengiant rekomendacijas, apžvelgta ir analizuota toliau nurodyta informacija ir dokumentai:

- 2015–2018 metų Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (tuometinė Švietimo ir mokslo ministerija) neformaliojo suaugusiųjų švietimo programų nacionalinio konkurso sąlygos, prioritetinės kryptys, sudarymo principai;
- viešojoje erdvėje skelbiamos TAU veiklos Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos šalyse;
- mokymuisi visą gyvenimą palankios sistemos koncepcija;
- užsienio šalių mokslininkų išvalgos apie vyresniųjų suaugusiųjų švietimą.

¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2020 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. XIV-72 „Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ Projektas – Mokymosi visą gyvenimą galimybė kiekvienam Lietuvos gyventojui.

² Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2021 m. gegužės 3 d. įsakymas Nr. V-700 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo plano įgyvendinimo“.

Patirtis

Senėjimo proceso metu vyresnio amžiaus žmonės **patiria fizinių funkcijų, finansinio saugumo sumažėjimą ir socialinių ryšių pokyčius** (Bode, De Ridder ir Bensing, 2006), kurie daro poveikį jų gyvenimo kokybei. Kita vertus, vyresni žmonės gali ruoštis pokyčiams mokydami, tęsdami aktyvią intelektualinę veiklą, stimuliuodami savo silpstančius kognityvinius gebėjimus, puoselėdami fizinę ir emocinę sveikatą, išlikdami savarankiški ir socialiai aktyvūs.

Tokią galimybę vyresniesiems, kurie dirba ne visą darbo dieną arba jau baigė savo profesinę karjerą, siūlo neformaliojo suaugusiųjų švietimo teikėjai³, tarp kurių – veikiantys Europoje ir Lietuvoje Trečiojo amžiaus universitetai (TAU).

Trečiojo amžiaus universitetai Lietuvoje veikia kaip savarankiškos nevyriausybines organizacijos arba kaip sudėtinė universitetų ar kitų švietimo įstaigų dalis. TAU klausytojams netaikomi amžiaus ribojimai, tačiau Lietuvos ir kitų šalių praktika rodo, kad jie populiariausi tarp 60+ amžiaus žmonių. Tai yra laisvos ir savanoriškos studijos. TAU klausytojai yra įvairaus amžiaus, išsilavinimo, lyties, rasės, socialinės padėties, įsitikinimų bei specialiųjų poreikių turintys asmenys. Lietuvoje veikiančiuose 70-yje TAU stojamųjų testų ar baigiamųjų egzaminų nėra, mokymosi trukmė griežtai neregamentuojama.

³ Neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir tęstinio mokymosi įstatymas

Kai kuriose Europos šalyse, tokiose kaip Čekija, Slovėnija, Lenkija, Vokietija taikoma ir kitokia praktika.

Pavyzdžiui, Mendelio universitete Brno (Čekija) veikiančias Trečiojo amžiaus universitetas kviečia vyresnius žmones teikti prašymus ir pasirinkti pagrindinius trejų metų kursus, vienerių metų pratęsimo kursus arba vieno semestro kursus.

Plačiau: <https://icv.mendelu.cz/en/27828-university-of-3rd-age>

Tomošo Bato universitete Zline (Čekija) TAU klausytojams išduodami baigimo pažymėjimai. Sėkmingo TAU užbaigimo sąlygos – privalomas paskaitų lankymas (mažiausiai 60 proc. viso programai skirto laiko) ir kreditai už kiekvieną baigtą semestrą. Kredito suteikimo sąlygas nustato ciklo kuratorius, mokytojas (dažniausiai tai yra seminaro, baigiamojo darbo rengimas, baigiamasis testas arba darbas meno studijoje). TAU baigimo pažymėjimas išduodamas po ne trumpesnių kaip dvejų metų TAU studijų.

Plačiau: <https://www.utb.cz/student/celozivotni-vzdelavani-a-u3v/podminky-studia/>

Trečiojo amžiaus universitetas Slovėnijoje įkurtas buvusios Jugoslavijos laikais, t. y. 1984 m. Nuo 1991 m. savarankiškos Slovėnijos TAU, bendradarbiaudamas su Andragogų draugija, sukaupe didelę ir vertingą patirtį. Slovėnijos Trečiojo amžiaus universitetas vienija 35 regioninius Trečiojo amžiaus universitetus, kurių organizacinės struktūros skiriasi, bet ugdymo proceso organizavimo forma panaši. Jiems talkina mentoriai, vadinamieji instruktoriai ir kiti pagalbininkai. Edukacinės programos rengiamos atsižvelgiant į besimokančiųjų, jų mentorių ir visuomenės poreikius. Populiarios įvairios vasaros studijos.

Plačiau: <http://www2.arnes.si/~ljditzo/english.html>

Portugalijos asociacija RUTIS (Universities of the Third Age Network Association) veikia socialinio verslo modelio principu ir savo tinkle jungia 305 TAU. 2016 m. Portugalijos vyriausybė oficialiai pripažino RUTIS pagrindiniu aktyvaus senėjimo ir socialinės ekonomikos politikos vystymo partneriu. RUTIS veiklą plėtoja ne tik šalyje, bet ir užsienyje.

Plačiau: <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/rutis-portugal>.

Daug TAU veikia Lenkijoje. Liublino trečiojo amžiaus universiteto, veikiančio nuo 1985 m., sėkmę lemia tai, kad šį TAU globoja Liublino universitetai: Marijos Skłodowskos-Curie universitetas (UMCS), Jono Pauliaus II Liublino katalikų universitetas (KUL), Liublino technologijos universitetas ir Medicinos universitetas.

Plačiau: <http://www.aiu3a.com/>

Šiandien gyvename naujoje realybėje – siekiame įveikti COVID-19 padarinius ne tik ekonomikai, bet ir žmonių emocinei bei psichinei savijautai. Vyresnius suaugusiuosius jungiančiuose Trečiojo amžiaus universitetų bendruomenėse taip pat vyksta pokyčiai. Negalėdami betarpiškai susitikti ir bendrauti, nemažai TAU klausytojų įgijo informacinių technologijų naudojimosi įgūdžių, perprato nuotolinio bendravimo subtilybes ir kai kurias veiklas perkėlė į virtualiąją erdvę.

Ši patirtis, tikėtina, ir toliau bus plėtojama, nes **mokymasis iš namų** atveria naujas galimybes vyresniesiems suaugusiesiems, ypač atokesnėse vietovėse gyvenantiems, judėjimo problemų ar individualių poreikių turintiems žmonėms. Pandemijos iššūkiai paskatino naujas vyresniųjų suaugusiųjų švietimo iniciatyvas ir praktikas.

Vos prieš metus susikūrusi asociacija „Senjorų pasaulis“ švietimo paslaugas vyresniesiems suaugusiesiems teikia išskirtinai internetu ir jau sulaukė didžiulio susidomėjimo visoje Lietuvoje. Kiekvieną ketvirtadienį prie nuotolinių paskaitų jungiasi tiek miestuose, tiek atokiau nuo jų gyvenantys senjorai. „Senjorų pasaulio“ komanda, įgyvendindama savo viziją „*Laiminga senatvė sau ir kitiems*“ ir remdamasi idėja, kad sveika ir laiminga senatvė pasiekama per kartų bendradarbiavimą, bendram tikslui pasiekti subūrė įvairaus amžiaus žmones, vykdo senjorų nuomonės ir poreikių apklausas, ieško alternatyvių finansavimo šaltinių būsimiems projektams.

Plačiau: <https://senjorupasaulis.lt/>

Vilniuje įsikūrusi nevyriausybinė organizacija (NVO) „Senjorų avilys“ nuo 2019 m. po savo stogu telkia kitas organizacijas, kurios sukviečia vyresnio bei garbaus amžiaus vilniečius ir teikia jiems sveikatos stiprinimo, saviraiškos, užsienio kalbų, IT mokymus. „Senjorų avilyje“ veikia ir ilgalaikės globos skyrius, kuris savo veiklą jau plėtoja ir Marijampolėje.

Plačiau: <https://senjoruavilys.lt/>

Asociacija „Senjorų iniciatyvų centras“ nuo 2007 m. veikia Kaune. Asociacijos veikla skirta mokymuisi visą gyvenimą ir aktyviam bei sveikam senėjimui, pilietiškumui ir aktyviam įsitraukimui į visuomenę skatinti. Ši senjorų veiklas skatinanti organizacija per ilgametę darbo praktiką sukaupe itin vertingą bendradarbiavimo su užsienio partneriais patirtį, nuolat dalyvauja švietimo programas remiančių fondų konkursuose finansinei paramai gauti.

Atsižvelgdama į COVID-19 pandemijos iššūkius, asociacija, bendradarbiaudama su užsienio partneriais, ėmėsi tobulinti vyresniųjų suaugusiųjų naudojimosi informacinėmis ir ryšių technologijomis įgūdžius.

Plačiau: <https://www.senjoru-centras.lt/>

Ižvalgos

Strateginio tyrimų centro (STRATA) 2020 m. Lietuvoje atlikto mokymosi visą gyvenimą (MVG) tyrimo⁴, apimančio ir vyresnio amžiaus žmonių grupes (iki 75 metų), išvados rodo, kad vyresniesiems suaugusiesiems trūksta skaitmeninio raštingumo, mokėjimo mokytis, užsienio kalbų įgūdžių (50 metų ir vyresni respondentai juos vertino prasčiau nei jaunesnieji).

1 lentelė

Gerai ir labai gerai savo įgūdžius vertinančių respondentų dalis	15–29 m.	30–49 m.	50–59 m.	60–69 m.	70–74 m.	Visi
Skaitmeninis raštingumas (gebėjimas patikimai ir kritiškai naudotis informacinėmis, komunikacijų technologijomis ieškant informacijos, bendraujant ir sprendžiant pagrindines problemas visose gyvenimo srityse)	74.8	72.7	53.2	48.0	26.1	62.6
Užsienio kalbų mokėjimas	52.2	38.2	20.4	24.5	18.7	34.4
Mokėjimas mokytis (gebėjimas veiksmingai ir efektyviai organizuoti savo mokymąsi ir išmokimą)	55.6	53.4	39.2	36.3	30.6	46.9
Socialiniai gebėjimai (bendravimo įgūdžiai, empatija, paslaugumas, elgesys su kitais ir pan.)	67.2	75.1	70.1	69.4	53.7	70.1
Verslumas (gebėjimas realizuoti idėjas, pasinaudoti galimybėmis visose gyvenimo srityse, iniciatyvumas)	35.9	41.9	32.4	33.7	21.8	36.1
Jūsų profesinei veiklai, darbui reikalingos žinios, įgūdžiai, gebėjimai	61.3	74.2	66.0	66.3	46.9	66.7

Nėra duomenų apie vyresniųjų žmonių individualius mokymosi poreikius skirtingose Lietuvos vietovėse, ypač atokesnėse. Tokie tyrimai nebuvo atliekami arba jie fragmentiškai vykdomi atskirose savivaldybėse, tačiau akivaizdi visuomenės senėjimo tendencija patvirtina didėjančių vyresnio amžiaus žmonių poreikį tęsti mokymąsi, prisitaikyti greitai kintančioje aplinkoje, įveikti naujus iššūkius, kuo ilgiau išlikti aktyviais dalyviais profesinėje, kultūrinėje ir visuomeninėje veiklose, gerinti savo asmeninio gyvenimo kokybę.

⁴ „Mokymasis visą gyvenimą. Įpročiai, patrauklumas, barjerai, naudos suvokimas“. STRATA, 2020.

TAU vyresniems žmonėms galėtų suteikti, atnaujinti ir tobulinti žinias ir įgūdžius skaitmeninio raštingumo, užsienio kalbų, socialinių gebėjimų, verslumo srityse. Atsižvelgiant į besimokančiųjų amžiaus ypatumus, tam reikia parengti kokybiškas programas ir pritaikyti mokymo metodiką.

Įvairių šalių mokslininkų (Ardelt, 2000, Withnall 2000, Marvin Formosa, 2011, Maureen Tam 2014, B. Schmidt-Hertha, 2015), tyrinėjančių vyresniųjų suaugusiųjų švietimo ir mokymosi polinkius bei jų specifiką, atlikti tyrimai rodo, kad **vyresnieji suaugusieji turi skirtingus polinkius, kaip, kada ir ko jie nori mokytis**. Dažniausiai vyresnieji mokosi dėl vidinių motyvų, o ne dėl išorinių priežasčių. Vieni nori organizuotų kursų ir formalių užsiėmimų, kiti nori mokytis individualiai, nes turi gerus savi-valdaus mokymosi įgūdžius ir įpročius. Treti iš viso nejaučia poreikio mokytis. Svarbu įvertinti skirtingą gyvenimo patirtį, įgytų įgūdžių ir įpročių įtaką vyresniems besimokantiems žmonėms ir ieškoti būdų, kaip pritaikyti jau sukauptas žinias, įgūdžius ir patirtį.

Maureen Tam (2014)⁵ išskiria keturis mokymosi, baigus profesinę karjerą, motyvacijos aspektus:

1. lavintis, įgyti naujų įgūdžių, įsitraukti į bendruomeninę veiklą;
2. siekti antrosios karjeros (svajonių darbas);
3. siekti gyvenimo pilnatvės (šeimos, laisvalaikio, darbo pusiausvyra);
4. išlikti darbo rinkoje.

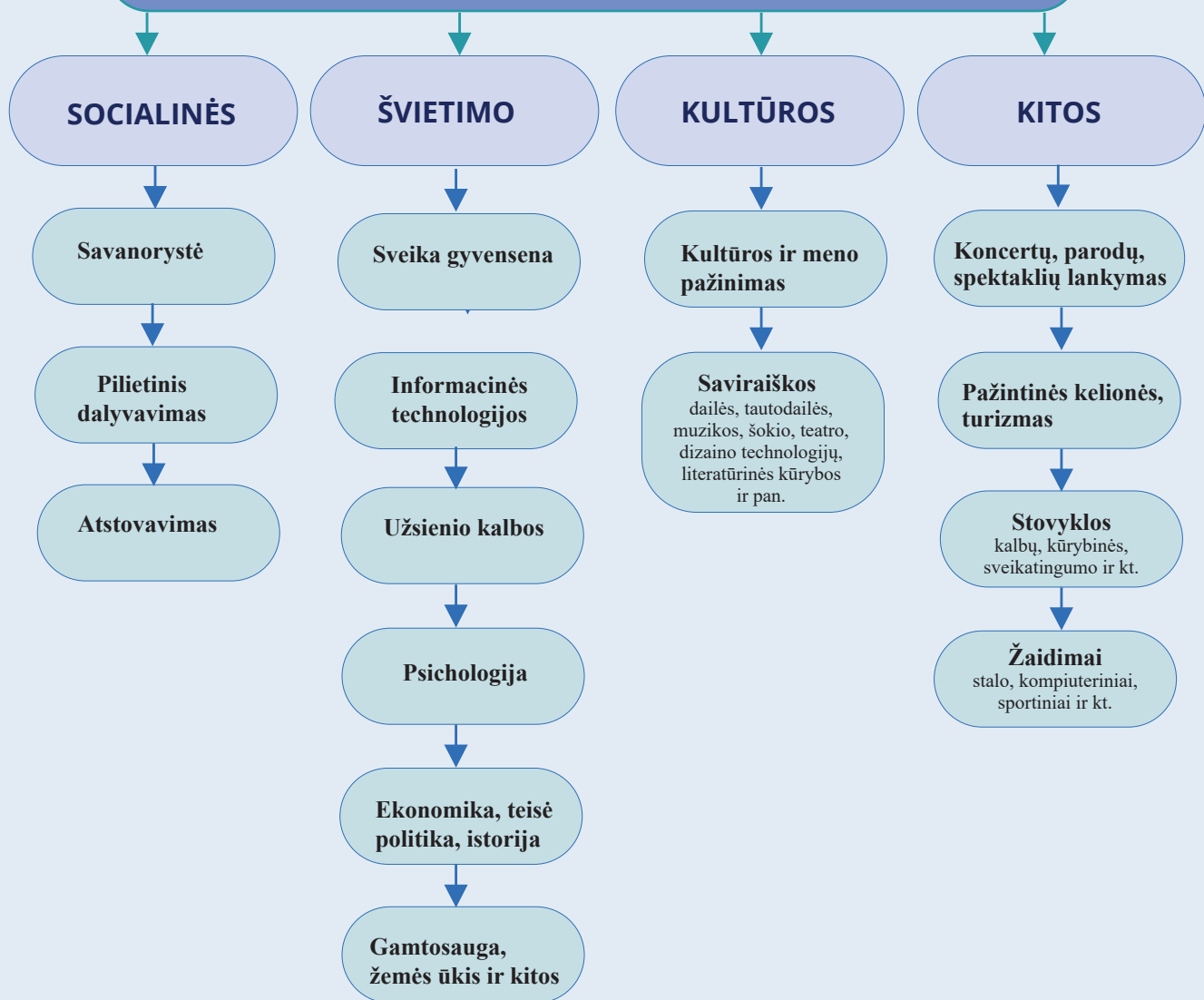
Minėti motyvacijos aspektai rodo, kad skirtingi žmonės siekia skirtingų tikslų, todėl jų mokymosi poreikiai ir lūkesčiai yra skirtingi. Taigi norint efektyviai planuoti vyresnio amžiaus žmonių mokymąsi, **svarbu suprasti pagyvenusių žmonių mokymosi tikslus, poreikius ir motyvaciją**. Dažnai vyresnieji suaugusieji yra linkę tęsti veiklą įprastose, gyvenimo patikrintose srityse, tačiau bendravimas su bendraamžiais ar kitų amžiaus grupių žmonėmis gali juos paskatinti imtis naujų iššūkių. Įtakos individo apsisprendimui mokytis turi ir mokymo paslaugų pasiūla bei kokybė, t. y. programų, teikėjų pasirinkimas, mokymo būdų įvairovė ir lankstumas, programų įgyvendinimo vieta ir laikas bei finansiniai kaštai.

Pagrindiniai Lietuvoje veikiančių nevyriausybinų Trečiojo amžiaus universitetų (TAU) neformaliojo vyresniųjų suaugusiųjų švietimo mokymų programų, kursų, paskaitų ciklų, seminarų, kitų veiklų požymiai yra šie:

- programomis nesiekama suteikti kvalifikacijos arba ją tobulinti;
- programos yra institucinės, t. y. rengiamos pačios organizacijos, įvertinus savo profesines ir organizacines galimybes;
- programos rengiamos ir vykdomos atsižvelgiant į klausytojų poreikius ir jiems dalyvaujant, todėl gali dažnai kisti;
- klausytojai laisvai renkasi programų kryptis, temas, apimtis ir užsiėmimų periodiškumą;
- programoms netaikoma privaloma išorinė akreditacija;
- programos tvirtina organizacijos savivaldos organai;
- TAU įgyvendina kitų organizacijų siūlomas programas (*pavyzdžiui, visuomenės sveikatos, informacinių technologijų, užsienio kalbų ir pan.*)

⁵ [Maureen Tam. A distinctive theory of teaching and learning for older learners: why and why not? The Hong Kong Institute of Education.](#)

TREČIOJO AMŽIAUS UNIVERSITETUOSE (TAU) VYKDOMOS PROGRAMOS

Rengiant Trečiojo amžiaus universitetų (TAU) programas ir mokymų turinį, reikėtų atsižvelgti į:

- ankstesnę klausytojų mokymosi patirtį;
- klausytojų amžių;
- klausytojų socioekonominę padėtį;
- klausytojų poreikių įvairovę ir jų analizę;
- klausytojų motyvaciją įgyti naujų žinių, įgūdžių ir kompetencijų;
- programos finansinį modelį.

Kiekvienos krypties programoms svarbus konkretus **temų formulavimas, nuoseklus turinio išdėstymas, tinkamai parinkti darbo metodai, numatyti laukiami rezultatai, įgyvendinimo trukmė.**

Rekomenduojamas mokymo programos (plano) aprašas

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Teikėjas.
2. Dalyvių tikslinė grupė (pagal interesus, amžių, specifinius poreikius, turimus įgūdžius ir pan.), dalyvių skaičius.
3. Programos pavadinimas.
4. Programos trukmė.
5. Programos rengėjas(-ai).

II. PROGRAMOS ANOTACIJA

Programos anotacija (*glaustai aprašoma programos aktualumas ir tikslingumas, sąsajos su klausytojų reikmėmis, inovatyvumas, numatomi rezultatai, kompetencijos, kurias įgis klausytojai*).

III. MOKYMŲ TURINYS

1. Programos tikslas ir uždaviniai (*formuluojamas aiškus ir pamatuojamas tikslas, įvardijami konkretūs uždaviniai ir žingsniai tikslui pasiekti*).
2. Programos turinys (*temos atskleidimo nuoseklumas, glaustas potemių ir jų turinio formulavimas, užsiėmimų pobūdis (teorija / praktika / savarankiškas darbas, valandų skaičius)*).
3. Mokymo(si) metodai (*kontaktinės / nuotolinės paskaitos, diskusija, grupinis problemų sprendimas, refleksijos, gyvenimo patirčių analizė, situacijų modeliavimas, testų atlikimas ir t. t.*).
4. Planuojamos įgyti / patobulinti kompetencijos, kurias įgis programą baigęs asmenys (*kalbiniai, skaičiavimo, IT, bendradarbiavimo, kognityviniai, socialiniai, emocinės raiškos ar su konkrečia veika susiję įgūdžiai ir kompetencijos*).
5. Programos dalyvių pasiekimų vertinimas / įsivertinimas (*su dalyviais suderintas kūrybiškas įsivertinimo / vertinimo formų / metodų pasirinkimas: viktorinos, debatai, straipsnių, dienoraščių rašymas, meninė saviraiška, testai ir t. t.*).

IV. MOKYMO(SI) MEDŽIAGA IR APLINKA

1. Mokojoji medžiaga ir mokymosi aplinka (*užsiėmimų vietų pasirinkimas, naudojamos mokymo ir techninės priemonės ir pan.*).
2. Programai rengti naudotos literatūros ir kitų šaltinių sąrašas (*parengtų programų šaltinių nuorodos*).

V. LEKTORIAI IR KITAS MOKYMŲ PERSONALAS

1. Lektoriai, instruktoriai, pagalbininkai, jų darbo patirtis ir kompetencijos (*lektorių kvalifikacija ir numatyto turinio įgyvendinimo patirtis, prioritetas – andragoginio darbo patirtis*).

VI. FINANSINIAI KAŠTAI IR JŲ ŠALTINIAI

1. Detali programos įgyvendinimo sąmata (*patalpų nuoma, lektorių darbas, priemonių įsigijimas ir kt.*).
2. Programos įgyvendinimo sąnaudos ir finansiniai šaltiniai (*dalyvių, rėmėjų lėšos, projektinis finansavimas, savanorių darbas*).

Trečiojo amžiaus universitetų plėtros ir veiklos kokybės gerinimo rekomendacijos

Kokybiškas švietimas visose pakopose sudaro žmonėms galimybę būti aktyviais valstybės piliečiais, ugdo socialinius įgūdžius. Glaudesnis **tarpsektorinis** (NVO, vykdomosios valdžios, verslo) **bendradarbiavimas ir partnerystė** įtrauktų daugiau miesto ir kaimo gyventojų į Mokymosi visą gyvenimą (MVG) programą, skatintų piliečius jungtis į bendruomenes, dalyvauti visuomenės gyvenime.

- Ilgėjant gyvenimo trukmei, kasmet TAU lanko vis daugiau išsilavinusių, socialiai aktyvių, bet darbo rinką paliekančių žmonių. Trečiojo amžiaus universitetų veikloje dalyvauja žmonės, turintys lūkesčių išlaikyti turimas kompetencijas, specialiuosius ir bendruosius gebėjimus ir įgyti naujų, padedančių išlikti socialiai aktyviems, savarankiškiems, gebantiems įveikti nūdienos iššūkius ir krizes. Atsižvelgiant į tai, išlieka aktuali vyresniųjų suaugusiųjų **įtrauktis į MVG programą, mokymosi poreikių, turinio bei aprėpties analizė** šalies mastu ir regionuose.
- Nevyriausybių Trečiojo amžiaus universitetų darbo kokybei tobulinti būtinas švietimo **programų ir jų turinio atnaujinimas, aktualinimas**, patrauklių mokymo ir mokymosi metodų ir darbo formų, atitinkančių andragoginius principus, taikymas įgūdžiams ir kompetencijoms ugdyti.
- Atskirų dalykų TAU mokymosi **programos** galėtų būti rengiamos ir vertinamos **nacionaliniu lygmeniu** bei nustatyta tvarka registruojamos nacionaliniame registre: <https://www.nspr.smm.lt/aikos2-ktpr/>
- **Judumo mokymosi tikslais skatinimas**, tarptautinė partnerystė padėtų plėtoti novatoriškas vyresniųjų suaugusiųjų švietimo programas.
- Sistemingai vykdoma neformaliojo vyresniųjų suaugusiųjų švietimo **stebėseną ir kokybės analizę** atskleistų gerąsias praktikas ir skatintų jų sklaidą šalyje.
- Taip pat svarbus nevyriausybių TAU **vadovų vadybinių gebėjimų stiprinimas ir dėstytojų kvalifikacijos kėlimas**.

Šaltinių sąrašas

1. *Emerging Model for 21st Century*, Universities of the Third Age in Poland. ISSN: 1339–1488, VOL. 1, ISSUE 2, October 31, 2013.
Prieiga per internetą:
<https://philarchive.org/archive/KLIUOT>
2. *European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience*, European Commission, 2021.
3. Gracova Drahomira, Spulber Diana, Selecky Erik, *Universities of the Third Age in Europe*, p. 210, Carocci editore S.p. A., Roma, 2017, ISBN 978-88-430-9044-0.
4. *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įgyvendinimas šalies regionuose*.
Prieiga per internetą:
<https://svietimotinklas.lt/tyrimas/neformaliojo-suaugusiųjų-svietimo-įgyvendinimas-lietuvos-regionuose/>
5. *Seniors CAN*, University of Nevada, Reno, © 2010 UNCE, An EEO/AA Institution
Prieiga per internetą:
<http://www.seniorscan.org/SeniorsCAN/CUR.html>
6. Schmidt-Hertha, B., *Kompetencijų įgijimas ir mokymasis vyresniame amžiuje*, Ugdymo plėtotės centras, 2015, p. 143.
7. Schmidt-Hertha, B., Haberzeth, E., Steffen Hillmert (Hg.), *Lebenslang lernen können*, 2020 wbv Publikation ein Geschäftsbereich der wbv Media GmbH & Co. KG, Bielefeld
Prieiga per internetą:
https://phzh.ch/MAP_DataStore/273096/publications/6004776w.pdf
8. *ŠMSM 2021–2030 m. investicijų poreikio į švietimo sistemą žemėlapis*
Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/veikla/es_investicijos/Aktualizuotas%20svietimo%20zemelapis_2020%2008%2024.pdf
9. Tam Maureen, *A distinctive theory of teaching and learning for older learners: why and why not?* The Hong Kong Institute of Education, Hong Kong, Published online: 21 Oct 2014. International Journal of Lifelong Education.
Prieiga per internetą:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02601370.2014.972998>